

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛЕШАНИЧ МИРОСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 329. 1/6: 321.72

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

ЛЬВІВ – 2020

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі міжнародної політики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України

УДК 329. 1/6: 321.72

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Палінчак Микола Михайлович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
декан факультету міжнародних економічних
відносин

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Примуш Микола Васильович,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса (м. Вінниця),
професор кафедри політології
та державного управління

кандидат наук з державного управління, доцент
Лебедюк Віталій Миколайович,
Національний університет «Острозька академія»,
декан факультету політико-інформаційного
менеджменту

Захист відбудеться 30 жовтня 2020 року о 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005 м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано 29 вересня 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Політичні партії і партійні системи відіграють важливу роль для функціонування демократій. У країнах, де створено стабільну партійну систему, яка здатна ефективно виконувати роль ядра, стрижня всієї політичної системи, вона виступає не тільки як один із найважливіших елементів стабільного еволюційного розвитку, а й як важливий механізм попередження і вирішення конфліктів і протиріч, що виникають у суспільстві. Позитивне значення партій і партійних систем пов'язано, перш за все, із тим, що вони функціонують як сполучна ланка між громадянським суспільством і державою. Партійна система є інститутом політичного опосередкування, що репрезентує комплекс суспільних інтересів на державному рівні.

Слід зазначити, що в сучасній політичній науці склалося неоднозначне відношення до інституту політичних партій. Визнаючи той факт, що демократія може бути лише партійною, науковці не завжди однозначно оцінюють значення партій для її функціонування. Загальносвітовий тренд знайшов своє відображення і в українській політичній науці, тому партії часто називають «субститутами», «агентами демократизації», «політичними проектами», а партійну систему такою, яка деінституціалізована.

Характеризуючи амбівалентне відношення до політичних партій вітчизняних фахівців, слід зазначити, що те, якими партії є, залежить від суспільства, в якому вони функціонують. Вони є «похідними» від чинників, котрі обумовлюють їх функціонування і розвиток. На нашу думку, політичні партії залишаються провідним інститутом політичної системи суспільства, а їх значимість залежатиме від умов, які будуть створені для їх функціонування. У першу чергу йдеться про нормативно-правову основу, яка може або підсилювати, або нівелювати їхнє значення для розвитку сучасних демократій.

Оскільки партії є одним із провідних інститутів політичної системи, відповідно їх дослідження залишається провідним напрямком сучасної вітчизняної політичної науки. Однак дослідницька робота науковців спрямована в основному на аналіз участі партій у виборчих процесах, їх типологізації, вивчення ідеологічної артикуляції політичних партій, тенденцій їх розвитку в сучасних суспільствах тощо. У той же час проблематика інституціалізації політичних партій і партійних систем залишається поза увагою дослідників. І перш за все тому, що процес інституціалізації політичних партій і партійних систем є індивідуально-особливим для кожної окремо взятої країни, а відтак обумовлений специфічними національними чинниками і потребує специфічної методології. І, по-друге, у політичній науці відсутні чіткі критерії інституціалізації вказаних процесів.

Отже, актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю вивчення процесу формування української партійної системи і її інституційного оформлення. Констатація рівня інституціалізації партійної системи дозволяє зробити висновки про особливості її функціонування, тенденції та

перспективи розвитку. Інституціоналізація партійної системи важлива для процесу демократичної консолідації, оскільки слабоінституціоналізовані партійні системи є вразливими для популізму, що дозволяє позапартійним/антипартійним політикам легітимним чином здобувати владу у власних інтересах. Недоінституціоналізованість партійної системи вигідна тим партіям, які не зацікавлені у відкритій демократичній конкуренції.

Актуальність теми дослідження детермінована чинниками як теоретичного, так і прикладного характеру. Перш ніж говорити про інституціоналізацію партійної системи в будь-якій країні, необхідно визначити дане поняття та окреслити методологію, яка допоможе охарактеризувати особливості цього процесу, дасть змогу оцінити стан партійної системи, діагностувати проблеми її функціонування та вкаже на шляхи їх вирішення.

Як правило, термін «інституціоналізація» використовують без додаткових пояснень, як такий, що зрозумілий для всіх, у силу чого зберігається невизначеність щодо реального змісту інституціоналізації політичних партій і партійних систем. Тому актуальним завданням є визначення даних термінів. Його вирішення ускладнюється тим, що терміни «інституціоналізація політичних партій» і «інституціоналізація партійної системи» часто вживаються як синоніми, хоча насправді між ними є суттєва різниця. Інституціоналізація партійної системи – процес більш складний, довготривалий, який базується на інституціоналізації політичних партій і міжпартійній конкуренції, коли політичні партії зміцнюються і вкорінюються в суспільстві, підвищується їх значимість і стійкість.

Актуалізується дослідницька проблематика і необхідністю розробки емпіричних методів вивчення інституціоналізації партійної системи та виокремлення критеріїв і детермінант даного процесу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах комплексної наукової теми, яку розробляє кафедра міжнародної політики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: «Україна в системі європейської політичної інтеграції (науковий керівник: к.істор.н., доц. Панов Ален Володимирович; термін виконання: 04.2016–12.2020 рр.; номер державної реєстрації 0116U005073).

Мета й основні завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – здійснення комплексного політологічного аналізу особливостей процесу інституціоналізації політичних партій і партійної системи України. Для досягнення мети передбачені такі основні завдання:

- охарактеризувати основні теоретико-методологічні підходи до дослідження інституціоналізації політичних партій і партійних систем;
- дослідити основні етапи історичної інституціоналізації політичних партій;
- визначити і описати критерії інституціоналізації політичних партій і партійних систем;

- виокремити і дослідити чинники впливу на процес інституціалізації політичних партій і партійної системи України;
- проаналізувати вітчизняний досвід правової інституціалізації політичних партій;
- розробити модель індексу для вимірювання рівня інституціалізації вітчизняних політичних партій;
- дослідити особливості інституціалізації партійної системи України впродовж 1991–2014 рр.;
- охарактеризувати інституційні особливості партійної системи України за результатами електоральних циклів 2014–2019 рр.

Об'єктом наукового аналізу дисертаційної роботи є політичні партії та партійна система України. *Предметом дослідження* – особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту.

Методологія дослідження. При написанні дисертації використано загальнонаукові (індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення) і специфічні (історико-політологічний, порівняльно-історичний, структурно-функціональний) методи дослідження.

Перш за все, необхідно виділити системний та інституційний підходи. Партійна система з точки зору системності – це стійкий взаємозв'язок різних елементів і їх впорядкованість. Даний підхід при вивченні партійної системи дає розуміння її цілісності, а також робить можливим аналіз взаємодії партійної системи із середовищем.

На основі інституційного підходу зроблено комплексну характеристику партійної системи як політичного інституту, виявлено особливості її функціонування та еволюції.

Важливу роль для дослідження політичних партій і партійних систем відігравав неінституціональний підхід. Його використання сприяло розгляду партій і партійної системи як найважливішого політичного інституту не лише з формальної точки зору, але і з практичної, а також у взаємодії з іншими інститутами і, більш широко, з середовищем.

Для виявлення рівня інституціалізації політичних партій і партійних систем нами використані такі емпіричні показники: індекс ефективного числа політичних партій (Маркку Лааксо і Рейна Таагапери), індекс волатильності (Могенса Педерсена), індекс націоналізації політичних партій і партійних систем (Марка Джонса і Скотта Мейнверінга), індекс територіального покриття (Даніеля Карамані), індекс агрегації та фрагментації.

Наукова новизна отриманих результатів пов'язана з розробкою комплексного підходу до дослідження особливостей процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України та зі змістом теоретичних положень, методологічних пропозицій і висновків, сформульованих у дисертації:

Вперше:

– на засадах комплексного теоретико-методологічного підходу до вивчення політичних партій і партійних систем побудовано авторську дослідницьку модель для аналізу процесів інституціалізації політичних партій і партійної системи України. Така модель включає: методологію аналізу партійних систем в умовах демократичного транзиту; концепт впливу гібридних політичних режимів на політичні партії і партійні системи; методологію вивчення інституціалізації політичних партій і партійних систем; емпіричні індекси інституціалізації партій і партійних систем;

– запропоновано періодизацію процесу правової інституціалізації українських політичних партій. Виокремлено такі етапи правової інституціалізації політичних партій в Україні: 1 етап: 1991–1996 рр. (28 червня 1996 р. прийняття Конституції України); 2 етап: 1996–2001/2002 рр. (квітень 2001 р. прийняття закону «Про політичні партії в Україні»; у березні 2002 р. відбулися парламентські вибори, які змінили структуру електоральної конкуренції в Україні); 3 етап: 2002–2015 рр. (за результатами Революції Гідності змінюється акторна структура партійної системи, а в 2015 р. приймається закон про державне фінансування партій); 4 етап: починаючи з 2015 р.;

– розроблено індекс інституціалізації політичних партій, який може бути використаний для аналізу ступеня інституціалізації українських політичних партій. Індекс складається з таких індикаторів: вік партії; електоральні результати на парламентських, президентських і місцевих виборах; рівня територіального покриття; рівня націоналізації політичної партії; способу утворення політичної партії, наявності/відсутності державного фінансування політичних партій, інформаційних можливостей партій, рівня деперсоналізації партій. Усі значення індикаторів переведені в числові показники, що і дозволяє робити розрахунок індексу інституціалізації політичних партій виключно в рамках окремих електоральних циклів. Зробити розрахунок для більшого часового проміжку не дозволяють об'єктивні умови – високий рівень електоральної волатильності та зміна акторної структури партійної системи;

– на основі аналізу процесу інституціалізації партійної системи України упродовж 1991–2019 рр. встановлено головні чинники, які його обумовлювали на різних етапах розвитку. Початковий етап інституціалізації (1991–2004 рр.) характеризувався несприятливими умовами для функціонування політичних партій і партійної системи, а визначальний вплив на її розвиток мали установчі вибори, які окреслили контури майбутньої електоральної та міжпартійної конкуренції. Суперечливість процесу інституціалізації української партійної системи упродовж 2004–2014 рр. обумовлена тим, що у 2004–2010 рр. відбулися події, які мали позитивний вплив на інституціалізацію партійної системи (помаранчева революція, конституційна реформа, введення пропорційної виборчої системи), і, навпаки, із 2010 р. унаслідок повернення до президентсько-парламентської форми правління і змішаної виборчої системи

відбувся процес її деінституціалізації. Розвиток партійної системи, починаючи з 2014 р., характеризувався високим рівнем волатильності та кардинальною зміною акторного складу партійної системи, що є ознакою низького рівня її інституціалізації.

Уточнено та доповнено:

– концепт політичної інституціалізації партій. Вказано, що він включає участь в електоральних процесах, спосіб утворення політичних партій, наявність регіональних партійних структур, тип лідерства, рівень довіри до них та ідеологічну артикуляцію;

– уявлення про вплив «партії влади» на процес інституціалізації партійної системи. Вказано на таку залежність: чим вагоміша роль партій влади у національній партійній системі, тим нижчий рівень її інституціалізації, оскільки партійні системи втрачають таку ознаку, як автономія;

– у контексті аналізу особливостей правової інституціалізації політичних партій в Україні удосконалено пропозиції стосовно поліпшення нормативно-правової основи їх функціонування. Перш за все йдеться про удосконалення процедур контролю за діяльністю політичних партій: Національне агентство з питань запобігання корупції (фінансова діяльність), Міністерство юстиції України (вимоги до організаційної структури, внутрішньопартійної демократії, чисельності, легалізації партій), Центральна виборча комісія (участь політичних партій у виборчих процесах).

Набули подальшого розвитку:

– теоретико-методологічні аспекти співвідношення понять «інституціалізація політичних партій» та «інституціалізація партійних систем». Показано, що ці поняття є нетотожними і критерії їх визначення також є різними. Зазначено, що перший процес створює підґрунтя для другого, але для інституціалізації партійних систем обов'язково має бути наявною стабільна комунікація між партіями (міжпартійна взаємодія);

– теоретико-прикладні аспекти регіонального виміру інституціалізації політичних партій і партійної системи. Запропоновано на законодавчому рівні або дозволити існування регіональних партій, або їх заборонити. Нормативно-правова невизначеність у цьому питанні детермінує процеси деінституціалізації партійної системи на загальнонаціональному рівні;

– методологічні засади вивчення процесу інституціалізації партійної системи України у контексті використання індексів територіального покриття, націоналізації політичних партій і партійних систем, агрегації, волатильності. Вказані індекси, розраховані на основі електоральної статистики, можуть використовуватися як індикатори процесу інституціалізації.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці динамічної, здатної до адаптації дослідницької моделі для вивчення особливостей процесу інституціалізації політичних партій та партійної системи України.

Результати дослідження можуть бути використані: 1) для подальшої наукової розробки теорії політичних партій та партійних систем, нормативно-правової основи функціонування політичних партій; 2) у навчальному процесі у вищих навчальних закладах при викладанні курсів теорії партій і партійних систем, псефології, транзитології, соціології, політології та інших.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Результати дослідження використовувалися у процесі викладання окремих тем у рамках базового університетського курсу «Політологія».

Висновки й основні положення дисертаційної роботи апробовано на міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема таких: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри» (м. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2018 р.); VII Всеукраїнських політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша (м. Луцьк, 26 квітня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах глобалізаційних викликів» (м. Ужгород, 16–17 квітня 2018 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції: «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (м. Чернівці, 14 травня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність» (м. Ужгород, 14 березня 2019 р.); II Міжнародній науковій конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центрально-Східної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 р.).

Результати дослідження обговорювалися на науково-методичних семінарах і засіданнях кафедри міжнародної політики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображено в 14 публікаціях: 6 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України з політичних наук, 1 – інших наукових виданнях, 7 – у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, списку умовних скорочень, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 258 сторінок, із них основний текст 209 сторінок, 34 сторінки займає список використаних джерел, що налічує 316 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, зв'язок із напрямом наукових досліджень кафедри міжнародної політики та кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет», визначено об'єкт та предмет, сформульовано мету і завдання дослідження, наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення.

У першому розділі роботи «**Стан наукового опрацювання проблеми інституціалізації політичних партій і партійних систем та джерельна база дослідження**» досліджено стан наукової розробки проблеми інституціалізації політичних партій і партійних систем й уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження. Розкрито специфіку розуміння процесу інституціалізації політичних партій і партійних систем зарубіжними і вітчизняними вченими, визначено підходи до розуміння сутності даних явищ.

Джерельну базу дослідження опрацьовано відповідно до його логіки, предмету та основних завдань. По-перше, це праці, у яких досліджуються політичні партії як політичний інститут, особливості їхнього розвитку в сучасних умовах: О. Вишняк, М. Волгов, А. Ганжа, Р. Гантер, Л. Даймонд, В. Гельман, Л. Гонюкова, М. Дюверже, К. Деттербек, П. Ігнаці, Р. Інглхарт, Р. Кац, Р. Манайло-Приходько, Х. Маргітс, Г. Міхалєва, К. Мудде, А. Панебьянко, Л. Сморгунов, К. Холодковський, Ю. Шведа, Г. Шипунов, Ф. Шміттер та інші.

По-друге, праці, увага авторів яких сфокусована на характеристиці розвитку партійних систем та аналізі чинників, які його обумовлюють в умовах демократичного транзиту: В. Бунь, Г. Вайнштейн, А. Гилев, Г. Голосов, Г. Кітшельт, С. Конончук, А. Кинєв, В. Литвин, А. Любарєв, Ю. Мацієвський, В. Меркель, І. Осадчук, Н. Ротар, Дж. Сарторі, Р. Туровський, О. Фісун та інші.

По-третє, наукові розвідки, у яких безпосередньо вивчається процес інституціалізації політичних партій і партійних систем, характеризуються критерії даних процесів. Концепти «інституціалізація політичних партій» та «інституціалізація партійних систем» у роботі розкрито на основі праць таких зарубіжних учених, як М. Баседо, Л. Брум, К. Джанда, А. Дюгурова, О. Зазнаєв, С. Заславський, М. Завадська, С. Мейнверінг, В. Рендол, Л. Свазанд, Ф. Селзник, М. Торкел, С. Хантінгтон та інших.

Зазначено, що для українських науковців інституціалізація політичних партій і партійних систем ще не стала предметом спеціального політологічного аналізу, однак частково їй приділяють увагу в контексті вивчення різноманітних аспектів функціонування партійних систем такі дослідники, як Т. Бєвз, Г. Зеленько, В. Лебедюк, М. Кармазіна, А. Колодій, А. Мелешевич, П. Молочко, Ю. Остапець, А. Романюк, О. Рибій та інші.

Констатовано, що характеристика джерельної бази засвідчує недостатність теоретичних узагальнень, комплексного дослідження низки

питань, пов'язаних з інституціоналізацією політичних партій і партійних систем у вітчизняному політологічному дискурсі: 1) розробки методологічного інструментарію; 2) визначення критеріїв і детермінант процесу інституціоналізації; 3) дослідження чинників впливу на інституціоналізацію партій і партійних систем; 4) вивчення можливостей використання емпіричних методів аналізу інституціоналізації; 5) теоретичне осмислення проблем, пов'язаних із реформуванням нормативно-правової основи функціонування політичних партій, оскільки вона має визначальний вплив на сам процес їхньої інституціоналізації.

Другий розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження процесів інституціоналізації політичних партій та партійних систем у політичній науці» присвячено розробці теоретичної моделі дослідження; розкриттю сутності процесу інституціоналізації політичних партій і партійних систем.

У підрозділі 2.1. «Категоріальний апарат дослідження інституціоналізації політичних партій і партійних систем» охарактеризовано основні категорії дослідження.

Поняття «інституціоналізація» передбачає закріплення певної практики або галузі суспільних відносин у вигляді закону, соціальної норми, прийнятого порядку. Акцентовано, що не слід ототожнювати процес інституціоналізації політичних партій і партійних систем та процес політичної і правової інституціоналізації політичних партій. Виокремлено і охарактеризовано критерії інституціоналізації політичних партій і партійних систем.

Процес інституціоналізації політичних партій можна трактувати як перетворення політичних партій із звичайної асоціації у повноцінний конституційно-правовий інститут. Інституціоналізацію партійної системи можна визначити як процес, результатом якого є не лише становлення політичних партій як повноцінного інституту політичної системи, але й у набутті стійкості (інституціональності) відносин і зв'язків між самими партіями. Тобто це процес, у результаті якого моделі міжпартійної конкуренції і взаємодії стають стабільним, передбачуваним явищем. Інституціоналізованим партійним системам притаманні такі ознаки: регулярна повторюваність міжпартійних змагань, укоріненість партій у суспільстві, легітимність в очах виборців, довіра до них із боку виборців, наявність розгалужених партійних організацій. Доведено, що для успішної інституціоналізації партій і партійної системи повинна бути стабільною нормативно-правова основа їх функціонування.

У підрозділі 2.2. «Історична інституціоналізація політичних партій та характеристика їх сучасних організаційних моделей» проаналізовано процес історичної інституціоналізації політичних партій.

Виокремлено основні етапи цього процесу: кадрові партії / масові партії – всеохоплюючі / картельні партії – партії «нової політики» / партії постматеріальних цінностей / мережеві партії. Охарактеризовано основні ідеологічні й інституційно-організаційні особливості партій «нової політики»: а) прями зв'язки з виборцями; б) відсутність членства; в) мережеві

канали комунікації; г) високий рівень персоніфікації політики. Зазначено, що такі характеристики партій «нової політики» потребують корегування методологічного інструментарію дослідження їх інституціалізації.

У підрозділі 2.3. «Чинники впливу на процес інституціалізації політичних партій і партійних систем в умовах демократичного транзиту» виокремлено і показано вплив різних чинників на процес інституціалізації політичних партій і партійних систем.

До соціокультурних чинників відносимо: історичні традиції та культуру; соціально-економічні характеристики соціуму; особливості демократичного транзиту; етнічні характеристики; соціально-політичні розмежування; геополітичні фактори та інші. Інституційні чинники можна виокремити такі: нормативно-правова основа функціонування політичних партій; форма правління; виборча система. Процедурні чинники пов'язані з особливостями внутрішньопартійної організації та функціонуванням політичних партій, а також із особливостями взаємовідносин між політичними партіями в рамках партійної системи.

Зазначено, що для кожної держави набір найбільш дієвих чинників різниться між собою і залежить від історико-культурних особливостей розвитку.

У підрозділі 2.4. «Емпіричні методи дослідження інституціалізації політичних партій і партійних систем» окреслено емпіричні методи, які використано у дисертації.

Для виявлення рівня інституціалізації політичних партій і партійних систем нами використано такі емпіричні показники: індекс ефективного числа політичних партій (Маркку Лааксо і Рейна Таагапери), індекс волатильності (Могенса Педерсена), індекс націоналізації політичних партій і партійних систем (Марка Джонса і Скотта Мейнверінга), індекс територіального покриття (Даніеля Карамані), індекс агрегації та фрагментації.

Третій розділ «Правова та політична інституціалізація політичних партій в Україні» присвячено вивченню особливостей політичної і правової інституціалізації політичних партій в Україні

У підрозділі 3.1. «Правова інституціалізація політичних партій: характеристика вітчизняного досвіду у європейському контексті» досліджено етапи правової інституціалізації українських політичних партій.

Зазначено, що під правовою інституціалізацією політичних партій слід розуміти регламентацію їхньої діяльності за допомогою правових норм, визнання їх конституційних функцій у рамках існуючої політичної системи, регулювання за допомогою права цілого комплексу відносин, пов'язаних зі створенням та діяльністю партій.

Виокремлено і охарактеризовано етапи правової інституціалізації політичних партій в Україні: 1 етап: 1991–1996 рр.; 2 етап (1996–2001/2002 рр.); 3 етап (2002–2014/2015 рр.); 4 етап (починаючи з 2015 р.). Вказано на основні напрямки доопрацювання нормативно-правової основи функціонування політичних партій в Україні: удосконалення процедури

контролю за діяльністю політичних партій з боку НАЗК, Мін'юсту, ЦВК; забезпечення внутрішньопартійної демократії шляхом розширення повноваження місцевих осередків; чітко окреслити умови реєстрації і припинення діяльності політичних партій та інше. Акцентовано, що нормативно-правова основа діяльності політичних партій є однією з умов успішної інституціалізації як самих партій, так і партійної системи в цілому.

У підрозділі 3.2. «Політична інституціалізація політичних партій» вивчається політична інституціалізація політичних партій.

Акцентовано на нетотожності понять права і політична інституціалізація політичних партій. Характеристику процесу політичної інституціалізації українських партій розглянуто через призму критеріїв, які розроблені в політичній науці для аналізу даного процесу: вік партії, участь у виборах, наявність регіональних партійних структур, ідеологія, тип лідерства та інші. Для аналізу регіональної впливовості партій розраховано індекси територіального покриття та індекс націоналізації політичних партій.

У підрозділі 3.3. «Партійна ідентифікація громадян України та сприйняття ними політичних партій як індикатори їх інституціалізації» досліджуються ідеологічні маркери та партійна ідентифікація громадян.

Розглянуто ідеологію українських партій, партійну ідентифікацію громадян і сприйняття ними політичних партій на різних етапах розбудови української партійної системи. На основі аналізу емпіричних баз даних із дослідження громадської думки, констатовано низький рівень партійної ідентифікації та негативне ставлення до них громадян.

Характеристика ідеології українських партій дозволяє зробити висновок, що в останні роки кадрові, персоналістські (лідерські), клієнтелістські, а після виборів 2019 р. і мережеві партії стали домінуючими в партійних ідентифікаціях громадян. У той же час масові ідеологічні партії відійшли в ідентифікації на другий план. І з огляду на світові та українські тенденції розвитку сучасних партій вказано, що немає жодних підстав очікувати повернення лідируючих позицій ідеологічними партіями.

У підрозділі 3.4. «Модель індексу інституціалізації політичних партій» сконструйовано модель індексу інституціалізації політичних партій, і на його основі розраховані показники рівня інституціалізації українських партій упродовж 2015–2019 рр.

Для розрахунку індексу інституціалізації в роботі використано кількісні і якісні показники. Кількісні показники взяті такі: участь у виборах, індекс територіального покриття, вік партій та інші. Якісні показники використано такі: рівень підтримки партій у суспільстві; ступінь стабільності й відповідності міжнародним зразкам базових законодавчих правил, які обумовлюють функціонування політичних партій і партійної системи в цілому; рівень партійної ідентифікації (так званий соціально-психологічний зв'язок між виборцями і партіями).

За результатами обрахунку індексу в найбільш відомих політичних партій він виявився таким: ВО «Батьківщина» – 17,51; ПП «Європейська

Солідарність» – 16,2; ВО «Свобода» – 14,31; ПП «Слуга народу» – 13,43; ПП «Опозиційна платформа – За життя» – 12,36; ПП «Опозиційний блок» – 12,32; ПП «Громадянська платформа» – 11,84; ПП «Голос» – 9,58; ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 9,02.

У четвертому розділі «Інституціалізація партійної системи України» проаналізовано основні етапи інституціалізації партійної системи України.

У підрозділі 4.1. «Особливості початкового етапу інституціалізації партійної системи України (1991–2004 рр.)» охарактеризовано початковий етап інституціалізації української партійної системи.

Аналіз процесу інституціалізації досліджено на основі модифікованої нами моделі А. Мелешевича, в основу якої покладено два критерії: зовнішня автономія і внутрішня стабільність партійної системи. Початковий етап інституціалізації партійної системи, за результатами вивчення, характеризується такими ознаками: несприятливим зовнішнім дизайном для функціонування політичних партій і партійної системи в цілому (президентсько-парламентська республіка, змішана виборча система, гібридний політичний режим), високим рівнем волатильності, низьким рівнем індексів агрегації та націоналізації.

У підрозділі 4.2. «Суперечливість процесу інституціалізації української партійної системи упродовж 2004–2014 рр.» досліджено різновекторні та неоднозначні тенденції в розвитку партійної системи України.

Зазначено, що у подальшому на процес інституціалізації партійної системи визначальний вплив мали: президентські вибори 2004 р. та 2010 рр., за результатами яких була двічі змінена форма правління; парламентські вибори 2006/2007 та 2012 рр.; місцеві вибори 2010 р., за наслідками яких з'являються регіональні політичні партії. Суперечливість цього періоду полягає в тому, що протягом 2004–2010 рр. відбулися події, які мали позитивний вплив на інституціалізацію партійної системи, і, навпаки, з 2010 р., на нашу думку, розпочався процес деінституціалізації партійної системи.

У підрозділі 4.3. «Зміна акторного складу партійної системи та перспективи її інституціалізації у контексті електоральних циклів 2014–2019 рр.» охарактеризовано вплив на процес інституціалізації партійної системи президентських, парламентських та місцевих виборів упродовж 2014–2019 рр.

Констатовано, що розвиток партійної системи, починаючи з 2014 р. характеризувався високим рівнем волатильності та зміною акторного складу партійної системи, що однозначно є ознакою низького рівня її інституціалізації. Крім того, нові політичні партії, які досягли успіхів на виборах, були утворені на передодні цих виборів шляхом ребрендингу або розколу відомих партійних структур, а відтак у більшості були «віртуальними» організаціями, які не мали організаційної структури в регіонах. «Мережева» інституціалізація таких партій – це також показник низького рівня інституціалізації української партійної системи.

ВИСНОВКИ

1. Дослідницька модель вивчення процесів інституціалізації політичних партій і партійних систем є багатовимірною і включає: методологію аналізу партійних систем у перехідних суспільствах; концепт впливу гібридних політичних режимів на політичні партії і партійні системи; методологію вивчення інституціалізації політичних партій і партійних систем; емпіричні методи дослідження; розробку індексів інституціалізації партій і партійних систем.

Характеризуючи процес інституціалізації політичних партій і партійних систем, слід дотримуватися таких методологічних засад. По-перше, не можна ототожнювати інституціалізацію з близькими, але не ідентичними поняттями консолідації, стабілізації, оскільки інституціалізація набагато ширше поняття, і вона не можлива без визнання та поцінювання певного інституту. По-друге, необхідно розрізнати правову й політичну інституціалізацію політичних партій. По-третє, потрібно розрізнати інституціалізацію партій та інституціалізацію партійних систем: перший процес хоча й створює базу, з якої розпочинається другий, але в другому важливу роль відіграє інституціалізація інтеракцій між партіями, отже, ці процеси не тотожні. По-четверте, для успішної інституціалізації важливою є наявність стабільності «інституціональних» законодавчих правил. По-п'яте, процес інституціалізації не може бути завершеним у часі, оскільки зовнішнє середовище, яке оточує партійну систему, постійно продукує виклики, на які потрібна відповідна реакція.

Для виявлення рівня інституціалізації політичних партій і партійних систем нами використані такі емпіричні показники: індекс ефективного числа політичних партій (Маркку Лааксо і Рейна Таагапери), індекс волатильності (Могенса Педерсена), індекс націоналізації політичних партій і партійних систем (Марка Джонса і Скотта Мейнверінга), індекс територіального покриття (Даніеля Карамані), індекс агрегації та фрагментації.

2. Історична інституціалізація політичних партій – це процес еволюції політичних партій у історичному контексті від їх виникнення до сучасних моделей функціонування. Основними етапами історичної еволюції політичних партій є такі: 1) партії як аристократичні угруповання; 2) партії як політичні клуби; 3) масові політичні партії; 4) всеохоплюючі партії; 5) картельні партії; 6) партії постматеріальних цінностей («нової політики»).

У зв'язку зі змінами, які виникають у соціокультурному середовищі в середині ХХ ст. і які передусім пов'язані з формуванням постіндустріальних суспільств, завершується домінування масових партій у політичному житті. Науковці констатують «кризу» політичних партій, яку в більшості своїй пов'язують не з руйнуванням партій як таких, а зі зміною їх організаційних структур і принципів функціонування у системі зв'язків «суспільство –

партія – держава». Так, з'являються нові тенденції розвитку політичних партій: 1) зміна організаційної структури політичних партій, що проявляється в переході від кадрових і масових партій до універсальних, картельних та партій постматеріальних цінностей; 2) зниження ролі членства, партійних програм для діяльності партій; 3) персоналізація політики; 4) зміна взаємовідносин між державою і політичними партіями; 5) інформатизація політичного простору та зростання ролі соціальних мереж у функціонуванні партій; 6) безпосередній зв'язок партійних лідерів і громадян через ЗМК, в обхід партійних осередків; 7) віртуалізація партійних структур; 8) зростання впливовості популізму в політичному житті.

Модель партій постматеріальних цінностей/нової політики – це крок до виникнення нової моделі політичної партії внаслідок бурхливого розвитку інформаційних технологій – мережевих або кіберпартій.

3. Інституціалізація політичних партій і партійних систем – це не тотожні, але взаємопов'язані процеси. Інституціалізація політичних партій створює умови для того, щоб відбулася інституціалізація партійної системи в основу якої покладена стабільна міжпартійна взаємодія.

До критеріїв інституціалізації політичних партій можна віднести: 1) електоральну участь (характер, частота); 2) рівень виборчої волатильності; 3) укоріненість партії в суспільстві (вік, соціальне коріння); 4) системність; 5) відносний рівень автономії; 6) рівень організації та внутрішня узгодженість (згуртованість) партій (міцна організаційна структура, внутрішня організація; 7) чисельність партії; рівень партійної ідентифікації громадян; 8) деперсоналізація партії; 11) наявність відповідної нормативно-правової бази, яка забезпечує належним чином функціонування політичних партій.

На нашу думку, про політичну партію як політичний інститут можна говорити тоді, коли вона: а) регулярно з визначеною результативністю бере участь у виборах; б) виконує типові, а особливо визначальні для неї функції (електоральну, владну, представницьку та інтеграційну); в) має певний рівень довіри до неї з боку громадян; г) побудувала розгалужену організаційну структуру та укорінена в суспільстві.

До критеріїв інституціалізації партійних систем відносимо: а) ставлення населення до політичних партій (довіра / недовіра і підтримка / відсутність підтримки з боку населення); б) наявність взаємовідносин між політичними партіями, стійкої міжпартійної конкуренції; в) системність; г) сталість учасників політичного процесу (низький рівень волатильності); д) адаптивність партійної системи (зовнішня і внутрішня); ж) наявність розгалуженої організаційної структури на регіональному рівні.

4. Процес інституціалізації політичних партій і партійних систем відбувається під впливом низки чинників: соціокультурних, інституційних

та процедурних. До соціокультурних чинників відносимо: історичні традиції та культуру; соціально-економічні характеристики соціуму; особливості демократичного транзиту; етнічні характеристики; соціально-політичні розмежування; геополітичні фактори та інші. Інституційні чинники можна виокремити такі: нормативно-правова основа функціонування політичних партій; форма правління; виборча система. Процедурні чинники пов'язані з особливостями внутрішньопартійної організації та функціонуванням політичних партій, а також із особливостями взаємовідносин між політичними партіями в рамках партійної системи.

Слід зазначити, що для кожної держави набір найбільш дієвих чинників різниться між собою, що обумовлюється, перш за все, історико-культурними особливостями. Різною є й інтенсивність їх дії на тому чи іншому етапі партогенезу. Дія одних неухильно слабне (наприклад, конфлікт комуністи / демократи), дія інших має періодичний характер, а дія третіх – нарощує свій потенціал (наприклад, входження бізнесу в політику).

До основних соціокультурних чинників, які мають вплив на інституціалізацію партій і партійної системи України відносимо такі: а) характер трансформаційного конфлікту; б) гібридний політичний режим; в) соціально-політичні розмежування; г) існування традицій клієнталізму, регіоналізму та патерналізму. До основних інституційних чинників відносимо: а) форму правління; б) виборчу систему; в) нормативно-правову основу функціонування політичних партій.

5. Правова інституціалізація політичних партій – це регламентація їх діяльності за допомогою правових норм, визнання їх конституційних функцій у рамках існуючої політичної системи, регулювання за допомогою права цілого комплексу відносин, пов'язаних зі створенням та діяльністю партій.

Процес правової інституціалізації політичних партій розпочався в Україні після скасування ст. 6 Конституції СРСР про провідну роль Комуністичної партії. Можна виокремити такі етапи правової інституціалізації політичних партій в Україні: 1 етап – 1991–1996 рр.; 2 етап – 1996–2001/2002 рр.; 3 етап – 2002–2014/2015 рр.; 4 етап – починаючи з 2015 р.

Констатовано, що нормативно-правова основа функціонування політичних партій в Україні потребує суттєвого доопрацювання, основними напрямками якого можуть бути: а) участь партій у виборчих процесах; б) невизначеність із «регіональними» партіями; в) забезпечення внутрішньопартійної демократії; г) реформування виборчої системи; д) заборона «персоніфікації» політичних партій; ж) удосконалення процедури контролю за діяльністю політичних партій; з) розширення державного фінансування політичних партій.

6. Побудова моделі індексу інституціалізації політичних партій ускладнюється такими чинниками. По-перше, неоднозначністю трактування терміну «інституціалізація». Розглядаючи інституціалізацію як процес і як результат цього процесу, приходимо до висновку, що у кожній його точці з часовим виміром (t) ми можемо говорити і про визначений ступінь інституціалізації партій. По-друге, конструювання індексів інституціалізації політичних партій і партійних систем пов'язано з максимально узагальнюючими критеріями С. Хантінгтона (значущість і стійкість політичного інституту). Узагальнюючий характер критеріїв потребує: а) налаштування емпіричного інструментарію під визначений предмет дослідження; б) врахування особливостей суспільно-політичного розвитку тієї чи іншої країни.

Модель індексу, побудована нами для аналізу рівня інституціалізації вітчизняних політичних партій, складається з таких індикаторів: вік партії; електоральні результати на парламентських, президентських і місцевих виборах; індекс територіального покриття; індекс націоналізації політичної партії; спосіб утворення політичної партії, наявність/відсутність державного фінансування політичних партій, інформаційних можливостей партій, рівень деперсоналізації партій. Усі значення індикаторів переведені нами в числові показники, що і дозволяє зробити розрахунок індексу інституціалізації політичних партій у рамках окремих електоральних циклів. Зробити розрахунок для більшого часового проміжку не дозволяють об'єктивні умови – високий рівень електоральної волатильності та зміна акторної структури партійної системи.

7. Початковий етап інституціалізації партійної системи (1991–2004 рр.) характеризувався такими ознаками: а) визначальний вплив на розвиток партійної системи мали установчі вибори, які окреслили контури майбутньої електоральної конкуренції; б) головним суспільним поділом, який визначав структуру партійної конкуренції, став поділ комуністичні / демократичні сили, притаманний для трансформаційного періоду; із 2002 р. актуалізується соціокультурний поділ, який після парламентських виборів стане домінуючим; в) несприятливими умовами для функціонування політичних партій і партійної системи в цілому (президентсько-парламентська республіка, змішана виборча система, гібридний політичний режим).

Суперечливість процесу інституціалізації партійної системи впродовж 2004–2010 рр. полягала в тому, що протягом 2004–2010 рр. були створені позитивні умови для розбудови політичних партій і партійної системи. Це пов'язано з політичною реформою і введенням пропорційної виборчої системи. Однак усе кардинально змінилося після президентських виборів 2010 р. із поверненням до президентсько-парламентської республіки (відповідно до Конституції 1996 р.) і змішаної виборчої системи. Відтак із

2010 до 2014 р., на нашу думку, тривав процес деінституціалізації партійної системи.

8. Електоральний цикл 2014–2019 рр. включав дострокові президентські (25 травня 2014 р.) і парламентські (26 жовтня 2014 р.) вибори, вибори до місцевих органів влади 25 жовтня 2015 р. та президентські й парламентські вибори 2019 р.

Позачергові вибори до ВР України (2014 р.) суттєво змінили формат партійної системи, але він і надалі залишився двоблоковим. Акторний склад українського парламенту змінився більш ніж на 80 %. Зі старого складу до ВР пройшло лише ВО «Батьківщина», тому партійна система за результатами виборів мала високий рівень фрагментації (ENPS – 4,8; ENPV – 7,5) та волатильності (61), а голосування за «старі» партії було на рівні 30 %. Уряди упродовж 2014–2019 рр. утворювалися виключно на партійній основі (перший і другий уряди А. Яценюка та уряд В. Гройсмана).

Президентські та парламентські вибори 2019 р. також внесли суттєві зміни у конфігурацію та акторний склад партійної системи України. За результатами виборів ПП «Слуга народу» показала абсолютний рекорд за всю історію парламентських виборів, набравши 43,16 % голосів виборців (124 мандати) та провівши у мажоритарних округах 130 народних депутатів.

Нові політичні партії, які досягли успіхів на парламентських виборах 2019 р., були утворені напередодні шляхом ребрендингу (ПП «Слуга народу», ПП «Голос») або розколу відомих партійних структур (ПП «Опозиційна платформа – За життя»), а відтак не мали розгалуженої організаційної структури в регіонах. «Мережева» інституціалізація таких партій – це також показник низького рівня інституціалізації партійної системи.

За результатами нашого дослідження ми зробили розрахунки базових індикаторів інституціалізації партійної системи України, до яких відносимо: партійність депутатів, партійність уряду, рівномірність регіональної підтримки політичних партій, відсоток голосів, відданих за «старі» партії, усталеність електоральних уподобань виборців. Наші розрахунки вказують на такі тенденції в розвитку партійної системи України: а) збільшення кількості позапартійних депутатів: 2012 р. – 125; 2014 р. – 271; 2019 р. – 303; б) зменшення кількості голосів, відданих за «старі» партії: 2014 р. – 30,8 %; 2019 р. – 31,5 %; в) зростання індексу волатильності: 2012 р. – 36; 2014 р. – 61; 2019 р. – 69.

Наявність указаних тенденцій при порівняно невисокому індексі націоналізації партійної системи засвідчує низький рівень її інституціалізації, це по-перше. І, по-друге, констатує, що найкращими показниками інституціалізації партійної системи України були в 2006/2007 рр. (пропорційна виборча система + парламентсько-президентська форма правління).

СПИСОК АВТОРСЬКИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України:

1. Лешанич М. Особливості формування виборчої системи України (1991–2014 рр.). *Регіональні студії*. 2018. № 12. С.18–25.
2. Лешанич М. Інституціоналізація політичних партій і партійних систем: категоріальний апарат та методологія дослідження. *Регіональні студії*. 2019. № 16. С. 50–58.
3. Лешанич М. Особливості інституціоналізації партійної системи України в умовах гібридного політичного режиму. *Гілея: науковий вісник*. К.: Вид-во «Гілея», 2019. Вип. 147 (№ 8). Ч. 3. Політичні науки. С.48–53.
4. Лешанич М. Правова інституціоналізація політичних партій в Україні. *Регіональні студії*. 2019. Випуск 19. С. 47–53.
5. Лешанич М. Вимірювання індексу інституціоналізації політичних партій (на прикладі партійної системи України). *Регіональні студії*. 2020. Випуск 20. С. 21–27.
6. Лешанич М., Остапець Ю. Сучасний стан та регіональна конфігурація партійної системи України. *Політикус*. Випуск 2. 2019. С.39–45. (Особистий внесок автора: матеріал про регіональну конфігурацію партійної системи України за результатами парламентських електоральних циклів упродовж 1998–2019 рр., 0.2 д.а.)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Лешанич М. Інституційні характеристики політичних партій у транзитних суспільствах. *Європа і політика: Матеріали науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин»*, (Ужгород, 3 травня 2018). Ужгород, 2018. С. 144–151.
8. Лешанич М. Особливості інституціоналізації партійних систем у перехідних суспільствах: начерк методології. *VII Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша. Збірник наукових праць*. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С.70–75.
9. Лешанич М. Інституціоналізація партійних систем: сутнісні характеристики та критерії оцінювання. *Соціально-політичні студії. Вісник наукової думки студентів факультету суспільних наук Ужгородського національного університету*. 2019. № 9. С. 126–128.
10. Лешанич М. Емпіричний вимір процесу інституціоналізації партійних систем у перехідних суспільствах. *Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах глобалізаційних викликів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 16–17 квітня 2018 року)*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.200–204.
11. Лешанич М. Характеристика чинників впливу на процес націоналізації партійної системи України. *Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність. Матеріали науково-*

практичної конференції, присвячені 80-річчю проголошення Карпато-української держави (м.Ужгород, 14 березня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 247–250.

12. Лешанич М. Модель сучасної політичної партії в умовах демократичного транзиту. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри»* (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 року). Івано-Франківськ, 2017. С. 57–61.

13. Лешанич М. Періодизація розвитку партійної системи України. *Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центрально-Східної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин»*, (м. Ужгород, 3 травня 2019 р.). Ужгород, 2019. С. 198–203.

14. Лешанич М., Остапець Ю. Націоналізація чи регіоналізація: розрахунок індексу націоналізації для аналізу гомогенності голосування українських виборців за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці 14 травня 2019 року*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С.26–32. (Особистий внесок автора: розраховано індекс націоналізації для політичних партій, які подолали 2 % виборчий поріг за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр., 0.2 д.а.)

Анотація

Лешанич М.М. Особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02. – політичні інститути і процеси. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2020.

У дисертації проаналізовано особливості процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту. Розроблено методологічний інструментарій для дослідження процесу інституціалізації політичних партій і партійної системи України.

Розроблено індекс інституціалізації політичних партій і на його основі розраховано рівень інституціалізації українських політичних партій. Запропоновано періодизацію процесу правової інституціалізації українських політичних партій: 1 етап – 1991–1996 рр.; 2 етап – 1996–2001/2002 рр.; 3 етап – 2002–2015 рр.; 4 етап – починаючи з 2015 р.

На основі аналізу процесу інституціалізації партійної системи України впродовж 1991–2019 рр. встановлено головні чинники, які його обумовлювали на різних етапах розвитку. Констатовано, що розвиток партійної системи, починаючи з 2014 р. характеризувався високим рівнем волатильності і безпартійності народних депутатів, низьким рівнем

голосування за «старі» партії та кардинальною зміною акторного складу партійної системи, що є ознакою низького рівня її інституціалізації.

Ключові слова: Україна, партійна система України, інституціалізація політичних партій, інституціалізація партійної системи, парламентські вибори, індекс інституціалізації політичних партій, критерії інституціалізації політичних партій і партійних систем.

Summary

Leshanych M.M. Peculiarities of the process of institutionalization of political parties and the party system of Ukraine in the conditions of democratic transit. – The manuscript.

Thesis for a degree of Candidate of Political Sciences, Speciality 23.00.02. Political Institutions and Processes. – Lviv National Ivan Franko University. – Lviv, 2020.

The thesis analyzes the peculiarities of the process of institutionalization of political parties and the party system of Ukraine in the conditions of democratic transit. Methodological tools have been developed to study the process of institutionalization of political parties and the party system of Ukraine.

The process of historical institutionalization of political parties is characterized, and the main stages of this process are singled out, to include: cadre parties – mass parties – catch-all / cartel parties – new politics parties / postmaterial values parties / network parties. The following ideological and institutional-organizational features of the "new politics" parties are described: a) direct relations with voters; b) lack of membership; c) network communication channels; d) a high level of political personification. It is noted that such characteristics of the "new policy" parties require adjustment of the methodological tools for studying their institutionalization.

The index of institutionalization of political parties has been developed, and on its basis the level of institutionalization of Ukrainian political parties has been calculated. The institutionalization index consists of the following indicators: the age of a political party; electoral results in parliamentary, presidential and local elections; territorial coverage; degree of nationalization of a political party; method of formation of a political party, presence / absence of state funding of political parties, information capacity of parties, degree of party depersonalization.

The following periodization of the process of legal institutionalization of Ukrainian political parties is proposed: Stage 1: 1991–1996; Stage 2: 1996–2001 / 2002; Stage 3: 2002–2015; Stage 4: from 2015 to the present.

Based on the analysis of the process of institutionalization of the party system of Ukraine during 1991–2019, the main factors have been identified that determined it at different stages of development. The initial stage of institutionalization (1991–2004) was characterized by unfavorable conditions for the functioning of political parties and the party system. Its development was decisively influenced by the constituent elections, which outlined the contours of future electoral and interparty competition. The contradiction in the process of

institutionalization of the Ukrainian party system during 2004-2014 is due to the fact that the events of 2004-2010 (the Orange Revolution, constitutional reform, the introduction of a proportional electoral system) had a positive impact on the institutionalization of the party system. On the contrary, since 2010, the return to the presidential-parliamentary form of government and the mixed electoral system caused the process of its deinstitutionalization. The development of the party system since 2014 has been characterized by a high level of volatility and a radical change in the actor structure of the party system, which indicates a low degree of its institutionalization. The results of the 2019 parliamentary elections demonstrated a high level of volatility, a low percentage of voting for the "old" parties and the highest rate of non-partisanship in the history of Ukrainian parliamentarism, which shows a low degree of institutionalization of the Ukrainian party system.

Key words: Ukraine, the party system of Ukraine, institutionalization of political parties, institutionalization of the party system, parliamentary elections, index of institutionalization of political parties, criteria for institutionalization of political parties and party systems.

Аннотация

Лешанич М. М. Особенности процесса институционализации политических партий и партийной системы Украины в условиях демократического транзита. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. Львов, 2020.

В диссертации проанализированы особенности процесса институционализации политических партий и партийной системы Украины в условиях демократического транзита. Разработан методологический инструментарий для исследования процесса институционализации политических партий и партийной системы Украины.

Разработан индекс институционализации политических партий и на его основании рассчитан уровень институционализации украинских политических партий. Предложена периодизация процесса правовой институционализации украинских политических партий: 1 этап – 1991–1996 гг.; 2 этап – 1996–2001/2002 гг.; 3 этап – 2002–2015 гг.; 4 этап – начиная с 2015 г.

На основании анализа процесса институционализации партийной системы Украины на протяжении 1991–2019 гг. установлены главные факторы, которые его обуславливали на разных этапах развития.

Ключевые слова: Украина, партийная система Украины, институционализация политических партий, институционализация партийной системы, парламентские выборы, индекс институционализации политических партий, критерии институционализации политических партий и партийных систем.